

Олександр Рахно, Юлія Казимир

М. В. КРАСОВСЬКИЙ: ВІХИ ЖИТТЯ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу життєвого шляху та провідних напрямків громадсько-політичної діяльності гласного Чернігівського губернського земського зібрання у 1903 - 1911 рр. М. В. Красовського. Визначено основні віхи життєвого шляху, охарактеризовано його роботу у губернському земстві й активну громадсько-політичну діяльність у другій половині XIX - початку XX ст.

Ключові слова: Чернігівська губернія, земство, гласний, панславізм, октябристи, Державна рада.

Михайло Васильович Красовський (1851 - 1911) - відомий громадсько-політичний діяч не лише Чернігівщини, а й Російської імперії у цілому. Однак його життєвий шлях та діяльність на громадсько-політичній ниві не знайшли висвітлення в історичній літературі. Дана стаття має на меті заповнити цю прогалину.

М. В. Красовський народився 25 липня 1851 р. у м. Гоголеве Остерського повіту у родині судді Остерського межового суду, колезького секретаря Василя Івановича Красовського (1823 - 1859) та його дружини Марії Олександрівни, уродженої Шрамченко. Рід Красовських походить від Йосипа Красовського, якого нарекли «благородним» за вірну та хоробру службу у Війську Запорозькому. У 1659 р. польський король Ян Казимир на Сеймі у Варшаві надав йому титул дворянина та ленне помістя с. Волинку у Чернігівському воеводстві зі всіма угіддями та хуторами. У 1673 р. Йосип Красовський отримав привілей короля Михайла, яким було підтверджено с. Волинку з хуторами та пожалувано йому та його нащадкам¹ с. Чернотичі зі всіма угіддями. Дід Михайла по батьківській лінії Іван Васильович Красовський розпочав службову кар'єру в 1797 р. у чині губернського реєстратора письмових справ земського суду Чернігівського повіту. Упродовж службової діяльності мав чини колезького реєстратора (1800), губернського секретаря (1803), титулярного радника (1808). З 1815 р. був депутатом у 2 департаменті Чернігівського генерального суду, а з 1830 р. - депутатом дворянства від Чернігівського повіту в Чернігівському дворянському депутатському зібранні. За вірне служіння обов'язку та активну діяльність був нагороджений орденом св. Володимира ІV ступеня (1823)².

Батько Михайла Василь Іванович Красовський (1823 - 1859) розпочав своє кар'єрне сходження на військовій службі. У 1839 р. закінчив перший курс Київської гімназії, але у 1841 р. вступив на службу до Гренадерського імператора Франца І полку унтер-офіцером. Того ж року отримав чин підпрапорщика. З 1843 р. - прапорщик Дніпровського піхотного полку. Закінчив свою військову кар'єру В. І. Красовський у 1845 р. у чині підпоручика. З 1847 р. перебував на цивільній службі на посаді судді Остерського межового суду³.

© Рахно Олександр Якович - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та археології, заступник директора з навчальної роботи Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

© Казимир Юлія Анатоліївна - студентка Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

У 1849 р. у м. Олишівка В. І. Красовський одружився з дочкою підпоручика О. М. Шрамченка Марією. Подружжя мало чотирьох дітей Михайла, Костянтина, Євгена та Ольгу. Ще до народження свого первістка сім'я оселилася у родинному маєтку (800 десятин землі) біля м. Гоголеве Остерського повіту. Помер В. І. Красовський у своєму маєтку в 1859 р.⁴

Рідний брат Михайла Васильовича - Костянтин Красовський відомий діяльністю на посаді земського начальника Гоголівської дільниці Остерського повіту. Він розпочав службу земським лікарем після закінчення курсу наук в Імператорському університеті св. Володимира у 1878 р. Того ж таки року Височайшим указом по військовому відомству був зарахований у тимчасовий лікарський запас армії при Київському військовому шпиталі.⁵

У 1902 р. К. В. Красовський став губернським земським гласним від Остерського повіту. У Чернігівському губернському земському зібранні був членом одразу кількох комісій: кошторисної, страхової, шляхів сполучення, народної освіти та комісії для розгляду доповіді «Про надання уряду пропозицій щодо вдосконалення державного устрою та народного добробуту». Активна діяльність К.В. Красовського у зазначених комісіях сприяла вирішенню ряду гострих питань щодо загального впорядкування та покращення життєдіяльності населення Остерського повіту.⁶

Про дитячі роки та навчання М. В. Красовського відомо небагато. Середню освіту він здобув у Київській гімназії протягом 1861 - 1867 рр., а вищу - на юридичному факультеті університету св. Володимира у 1867 - 1871 рр. Уже в університеті, за словами тодішніх студентів, Красовський звертав на себе загальну увагу товаришів та виділявся як один з найталановитіших студентів. Закінчивши навчання, молодий та обдарований юрист переїхав до Петербурга й у 1872 р. вступив на державну службу в Сенат. Уже через два роки діяльності М. В. Красовський бере участь у ревізії нових судових установ Московської губернії, а в 1879 р. його було призначено на посаду обер-секретаря Загального зібрання касаційних департаментів Сенату. Надалі його успіхи на службовій ниві тільки зростали. Коли у 1881 р. було призначено сенаторську ревізію Казанської, Уфимської та Оренбурзької губерній, М. В. Красовський був призначений старшим чиновником при ревізуючому сенаторі М. Є. Ковалевському. Під час ревізії він виявив неабияку працездатність, енергію та розпорядливість, що значною мірою вплинуло на успіх ревізії загалом. З іншого боку, ревізійна робота принесла велику користь й самому М. В. Красовському. Вона поповнила його службовий досвід, надала можливість побачити різноманітні сторони життя народу, відкрила йому красномовні життєві матеріали. Тому М. В. Красовський завжди залюблював згадувати про участь у ревізії та неодноразово у своїх промовах у Державній раді посилався на свої ревізійні спостереження.⁷

Після закінчення ревізії Михайло Васильович був призначений начальником карного відділу Міністерства юстиції. Протягом 1882 - 1891 рр. він обіймав посаду статс-секретаря Державної канцелярії. Активна діяльність М. В. Красовського на цій посаді позначилася на вирішенні ряду законодавчих питань. Він зробив значний внесок у розробку положення про земських начальників, земського та міського положень, загального статуту залізничних доріг та багатьох інших законопроектів. Вагомою була й редакційна робота М. В. Красовського. За словами сучасників, він був чудовим редактором і під його пером закон набував необхідної чіткості та виразності.⁸

У 1894 р. розпочинається нова віха у житті М. В. Красовського. Він залишив службу у Міністерстві юстиції та перейшов на посаду старшого голови Харківської судової палати. З чиновника центрального управління перетворився на суддю-практика, безпосередньо занурившись у життєві реалії. Бажання пізнати життя таким, яким воно є насправді, додати правди завжди відрізняло Михайла Васильовича від загалу чиновників бюрократичного апарату центру. Один з його сучасників, член Державної думи В. І. Черницький у своїй промові пам'яті М. В. Красовському досить красномовно змалював його шире ставлення до людей, готовність служити потребам населення. «Правда от него не пряталась, и счастлива та страна, в которой есть еще такие судебные деятели», - наголошував В. І. Черницький.⁹

У 1901 р. М. В. Красовський залишив Харків, оскільки був призначений на посаду обер-прокурора Загального зібрання Сенату. Там він проявив усе різноманіття своїх знань та досвіду. Висновки його, як обер-прокурора, окрім юридичної вірогідності, відрізнялися знанням справжніх умов життя народу, особливо життя провінційного, сільського. Короткі за формою, вони завжди були багаті за змістом. На посаді обер-прокурора М. В. Красовський перебував до 1904 р., коли й вийшов у відставку.

З цього часу розпочинається нова сторінка його життя. Михайло Васильович цілковито поринув у різнобічну громадську діяльність. Зазначимо, що й раніше він був не лише чиновником. М. В. Красовський ніколи не втрачав зв'язків з Чернігівською губернією. Ще в 1880 р. він був обраний гласним Остерського повітового земського зібрання, де працював десять років. З 1898 р. й до останнього дня свого життя був гласним Козелецького повітового земського зібрання. У Козелецькому повітовому земському зібранні він обирався головою проектної комісії, попечителем Озерянського жіночого народного училища, завідуючим Бобровицькою медичною дільницею, членом економічної ради, членом комісії народної освіти¹⁰ та почесним мировим суддею¹¹.

Активну та плідну роботу розгорнув М. В. Красовський також у Чернігівському губернському земському зібранні, де був гласним упродовж 1903 - 1911 рр. У губернському земстві він був членом одразу кількох комісій: страхової, шляхів сполучення, проектної, юридичної та комісії для вирішення питання про залізничне сполучення станцій Київ - Почеп¹².

Особливу увагу під час засідань він приділяв вирішенню питань щодо поліпшення добробуту населення повітів. М. В. Красовський вірив, що щастя Росії народжується саме тут, на місцях, що не центр, а провінція вдосконалює загальноімперське життя, створює культуру. Так, за його активного сприяння Чернігівське губернське земське зібрання 4 грудня 1903 р., визнавши необхідним у протипожежних та санітарних цілях збільшити кількість бурових колодязів у Козелецькому повіті, збільшило розмір безвідплатних субсидій та позик на їх улаштування. Появою телефонної мережі повіт завдячує активному втручання М. В. Красовського¹³. За його сприяння у Козельці також була споруджена нова будівля для трикласного училища¹⁴. За пропозицією Михайла Васильовича Козелецьке повітове земське зібрання збільшило асигнування на кожен волость на утримання та роз'їзди фельдшера¹⁵. Його турботою повіти Чернігівської губернії зберегли право на отримання субсидій для зведення вогнестійких споруд. У Бобровиці було відкрито банк, головою якого М. В. Красовський залишався до смерті, а також було започатковане споживче товариство. Біля Бобровиці постав цукровий завод, збудований місцевими власниками за його ініціативою. Підприємство поживало життя в усій околиці. Цукор-пісок, який виготовляв завод, за своїми якостями не поступався тому, що продавався у крамницях Чернігівської, Київської та Полтавської губерній¹⁶. Зазначені заходи мали велике значення для місцевого населення, оскільки зменшилися випадки епідемій через споживання неякісної питної води, а розширення мережі колодязів сприяло також зменшенню кількості пожеж, поява навчальних закладів та медичних пунктів у повітах покращила загальний добробут населення.

Не був Михайло Васильович байдужим і до проблем селянства. Так, за його сприяння Чернігівський губернський комітет благодійної допомоги населенню, яке постраждало від неврожаю, на засіданні 25 травня 1908 р. прийняв постанову про необхідність допомоги селянам у засіві озимих полів та подав урядові клопотання про надання селянам необхідної позики на придбання посівного матеріалу¹⁷.

У 1905 р. М. В. Красовський був обраний головою Петербурзької міської думи. У цей час новим явищем столичного життя стали політичні клуби. Ініціатива створення першого такого клубу належить саме йому. Клопотання про дозвіл на відкриття клубу було подано у травні 1905 р., а 14 жовтня статут Клубу громадських діячів був зареєстрований¹⁸. Головою ради старшин клубу був обраний М. В. Красовський. Перше засідання відбулося 3 листопада. Згідно зі статутом, клуб створювався з метою «об'єднати общественних деятелей и облегчить им возможность в кругу

своих членов обсуждать возникающие в государственной жизни вопросы, а также общественные нужды и пользы»¹⁹. З грудня 1905 р. обговорення у клубі соціально-політичних проблем Росії відбувалося в спеціально організованих постійних секціях: справи окраїн; зовнішня політика; Державна дума, адміністрація, земства, міста; селянське та аграрне питання; робітниче питання; торговельно-промислові питання; юстиція; народна освіта; військова справа; шляхи сполучення, пошта, телеграф; поточні події та поточна пропаганда. Окрім підприємців, членами клубу були представники вищої бюрократії, діячі культури та науки, столичні журналісти. До березня 1905 р. число членів клубу нараховувало понад 600 чоловік.

Значні зміни у житті М. В. Красовського відбулися після 17 жовтня 1905 р. У державі з'явилися перші ознаки організованого політичного життя, оскільки зародилися перші політичні партії. У лавах земсько-міських представництв виникають принципи протиріччя. Прибічники негайних радикальних перетворень зустрічають супротив. Група земських діячів обстоює поміркованішу програму. Під час з'їзду земців у Петербурзі у листопаді 1905 р. ці протиріччя проявилися особливо різко, і як більшість, так і меншість з'їзду поквапилися організуватися у партії. М. В. Красовський узяв у цьому русі активну участь. Будучи щирим прибічником нового державного устрою, визнаючи усю необхідність невідкладних перетворень, він водночас не вірив у можливість радикальних реформ. Його життєвий досвід підказував, що не можна поривати з історією, що неможливо відразу порушити існуючий лад. Життя, на його погляд, повинно вдосконалюватися поступово. Крім того, були принципові питання, у яких М. В. Красовський розходився з більшістю на земських з'їздах (питання автономії, аграрне питання). Усе це спонукало його стати у ряди меншості й бути одним із засновників ліберально-національної партії, яка отримала назву «Союз 17 октября». У листопаді 1905 р. його обрали заступником голови центрального комітету партії. Він редагував її відозву - програму, основними положеннями якої були обмеження влади монарха, збереження монархічної форми правління, свобода слова, зібрань, спілок, пересування та совісті, недоторканність особи та житла, збереження «єдиної та неподільної» Росії, сприяння купівлі селянами земель у приватних власників, унормування робочого дня, зрівняння селян у правах з іншими станами²⁰. Коли під час виборів до I Державної думи партія вирішила заснувати друкований орган, М. В. Красовський став редактором та провідним публіцистом щоденної партійної газети «Новый путь», обстоюючи у ній помірковану програму та борючись з посиленням крайніх течій²¹.

Залишаючись дійсним членом партії, М. В. Красовський у 1906 р. взяв участь у перших виборах до Державної ради Російської імперії. Вибори відбулися під час надзвичайного засідання Чернігівського губернського земського зібрання 22 березня 1906 р. Отримавши 35 виборчих голосів з 62 можливих, М. В. Красовський був обраний членом Державної ради від Чернігівського губернського земства. Промова, яку він виголосив після обрання, яскраво свідчить про його помірковані політичні погляди. Він, зокрема, зазначив: «Я поставлю своєю задачею способствовать, по мере сил, прогрессивному развитию нашего отечества в духе просвещения и законности, и бороться как против движения вспять и сохранения того, что уже отжило свой век, так равно и против излишней ломки исторических устоев русского государства»²². Плідна діяльність М. В. Красовського як члена Державної ради, прагнення до якісних перетворень державно-політичного та суспільного життя забезпечили йому впевнену перемогу на чергових виборах до найвищого законодавчого органу імперії, які відбулися у 1909 р.²³

Як діяльний член Державної ради М. В. Красовський ніколи не залишався осторонь обговорення гострих проблем та прийняття важливих законопроектів, а тому проект земельної реформи П. А. Столипіна не залишив його байдужим. М. В. Красовський, як один з лідерів групи «центру», був активним прихильником ідеї аграрного реформування країни. Він виступав за знищення общинного землеволодіння, підтримував заходи царського уряду щодо виходу селян на хутори та відрубів. «Мы знаем, - говорив він, - что во многих местностях община еще живет...

Господа, об этом можно только жалеть, но утверждать и освящать подобных порядков отнюдь не следует. Мы же говорим: оставьте это прекрасное, славное для русского народа воспоминание в музеях, как реликвию, но не носите его в бой. В бою нам нужны живые силы, нужны «свежие элементы», нужна здоровая инициатива, нужно равенство по лучшим, а не по худшим»²⁴.

Майбутнє держави М. В. Красовський пов'язував з утворенням значного прошарку селян-власників, з передачею їм влади на місцях як представникам «новоявленого дворянства». Він робив акцент на безсумнівному, на його погляд, поліпшенні добробуту сільського населення від здійснення реформи. Аргументуючи свою думку, наголошував: «Этой мерой внедряется в огромную массу крестьянства «спасительное понятие о собственности». Спасительное в психологическом отношении: крестьянин, становясь собственником, приобретает «твердое сознание незыблемости права на свою землю», сознание своей прочности на земле, сознание своего дела, у него формируется «уважение к чужой собственности» - этим закладывается возможность перехода крестьянства «из прежнего архаического порядка коллективизма и бесправия» к свободной гражданской жизни. Спасительное - в экономическом: у крестьянина устанавливается «любовная связь» с землей, последняя становится благом, достоянием, которым следует дорожить для себя и потомков, а сам крестьянин - хозяином, а не временным пользователем - хищником; личный интерес станет «движущей силой» народного прогресса»²⁵.

Останні роки життя М. В. Красовського минули під прапором панславізму. Його можна вважати одним з ідейних керівників цього руху. Михайло Васильович був прибічником широкої популяризації ідеї слов'янського єднання. Він розумів, що поки ця ідея не проникне вглиб та всередину країни, поки вона залишатиметься поза свідомістю широких верств населення, - слов'янський рух не може розраховувати на значний реальний успіх. До нього необхідно залучати провінцію, громадські організації, пробуджувати в них інтерес до слов'янських земель та зближення з ними. Тому, коли у 1908 р. у Празі проходив Слов'янський з'їзд, очільником російської делегації, згідно із постановою Державної ради, був призначений саме М. В. Красовський²⁶. Невдовзі він став одним із засновників «Общества славянской взаимности», яке було утворено у Петербурзі в березні 1909 р. Новостворене товариство ставило собі за мету зближення і взаємне збагачення слов'янських народів на засадах рівності та братерства²⁷.

На жаль, активна політична та громадська діяльність Михайла Васильовича незабаром припинилася. 26 квітня 1911 р. у своєму маєтку в с. Озеряни Козелецького повіту таємний радник, член Державної ради від Чернігівського земства М. В. Красовський помер після чергового приступу стенокардії. У багатьох друкованих органах з'явилися статті співчуття, присвячені його пам'яті. Різноманітні товариства поквапилися відгукнутися на його смерть й висловити свій смуток. Яскраво засвідчують повагу до небіжчика слова його сучасника, земського гласного Г. Н. Соколовського: «Образ его [Красовского], как гражданина и человека, еще долго будет памятен и дорог всем, кто хочет нашего гражданского совершенствования и культурного развития родины»²⁸.

1. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник / В. Л. Модзалевский. - К., 1910. - Т. 2. - С. 566.

2. Там само. - С. 576.

3. Там само. - С. 581.

4. Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговского дворянства / Г. А. Милорадович. - СПб., 1901. - Т. 2. - Ч. 3. - 6. - С. 160.

5. Держархів Чернігівської обл., ф. 147, оп. 1, спр. 14, арк. 10 - 13.

6. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 38-й очередной сессии 1902 года (26 ноября - 10 декабря). - Чернигов, 1903. - С.283.

7. Соколовский Г.Н. Памяти М.В.Красовского / Г. Н. Соколовский // Земский сборник Черниговской губернии. - 1911. - №5. - С. 6 - 7.

8. Там само. - С. 8.
9. Там само. - С. 9.
10. Держархів Чернігівської обл., ф. 145, оп. 3, спр. 448, арк. 11, 14, 24, 32, 33.
11. Держархів Чернігівської обл., ф. 145, оп. 3, спр. 266, арк. 33.
12. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 45-й очередной сессии 1909 года (26 ноября - 9 декабря). - Чернигов, 1910. - С. 144.
13. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 39-й очередной сессии 1903 года (26 ноября - 10 декабря). - Чернигов, 1904. - С. 504.
14. Держархів Чернігівської обл., ф. 145, оп. 3, спр. 347, арк. 22.
15. Держархів Чернігівської обл., ф. 145, оп. 3, спр. 448, арк. 23.
16. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 42-й очередной сессии 1906 года (26 ноября - 11 декабря). - Чернигов, 1907. - С. 196.
17. Журнал заседания Черниговского губернского комитета по оказанию благотворительной помощи населению губернии, пострадавшему от неурожая, 25 мая 1908 года // Земский сборник Черниговской губернии. - 1908. - № 6. - С. 108 - 119.
18. Красовский М., Дементьев Е. Краткий исторический очерк возникновения и деятельности клуба / М. Красовский, Е. Дементьев // Отчет о деятельности С.-Петербургского клуба общественных деятелей с 1 ноября 1905 г. по 1 мая 1906 г. - СПб., 1906. - С. 1 - 2.
19. Устав Санкт-Петербургского клуба общественных деятелей. - СПб., 1906. - С. 3.
20. Шелохаев В. Программа и организация партии октябристов в 1905 - 1907 гг. / В. Шелохаев // Исторические записки. - М., 1986. - Т. 2. - С. 88 - 93.
21. Центральный комитет «Союза 17 октября» в 1905 - 1907 гг.: Документы и материалы // Отечественная история. - 1992. - № 4. - С. 127 - 135.
22. Держархів Чернігівської обл., ф. 145, оп. 3, спр. 321, арк. 8.
23. Черниговское чрезвычайное губернское земское собрание // Земский сборник Черниговской губернии. - 1909. - № 9. - С. 143.
24. Центральный комитет «Союза 17 октября» в 1905 - 1907 гг.: Документы и материалы / [Публ. В.Шелохаева и Д.Павлова] // История СССР. - 1991. - № 2 - 3. - С. 170 - 171.
25. Там само. - С. 174.
26. Дьякин В. Славянская идея в России периода империализма / В. Дьякин // Вопросы истории. - 1987. - № 3. - С. 28 - 41.
27. Шелохаев В. Идеология и политическая организация российской либеральной буржуазии 1907 - 1914 гг. / В. Шелохаев. - М., 1991. - С. 135.
28. Соколовский Т.Н. Памяти М.В.Красовского / Г. Н. Соколовский // Земский сборник Черниговской губернии. - 1911. - № 5. - С. 27.

Статья посвящена анализу жизненного пути и главных направлений общественно-политической деятельности гласного Черниговского губернского земского собрания в 1903 - 1911 гг. М. В. Красовского. Определены основные этапы жизненного пути, дана характеристика его работы в губернском земстве и активной общественно-политической деятельности во второй половине XIX - в начале XX в.

Ключевые слова: Черниговская губерния, земство, гласный, панславизм, октябристы, Государственный совет.

The article is devoted to the analysis of M. Krasovskiy life and social activity. Mikhail Krasovskiy was a zemstvo-glasnyi Chernihiv government zemstvo in 1903 - 1911. The main milestones of his course of his life have been defined. His activities as a member of Chernihiv government zemstvo at the beginning of 19th - 20th century and his work on leading position of province zemstvo government have been investigated.

Keywords: Chernihiv government, zemstvo, zemstvo-glasnyi, Pan-Slavism, oIII, State Council.